

УДК 331.5

**ADAPTATION OF STATE POLICY ON ISSUES OF POPULATION
LONGEVITY TO WARTIME CONDITIONS****АДАПТАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ З ПИТАНЬ ДОВГОЛІТТЯ НАСЕЛЕННЯ ДО
УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ****Marova S.F. / Марова С.Ф.***d. publ. adm., prof. / д. держ. упр., проф.*

ORCID: 0000-0002-7887-4934

*Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, Velyka Perspektyvna, 1,25015**Донецький державний університет внутрішніх справ,**Кропивницький, В. Перспективна, 1,25015***Khaletska A.A. / Халецька А.А.***d. publ. adm., prof. / д. держ. упр., проф.*

ORCID: 0000-0003-0190-3167

*National University Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, H. Skovorody, 2, 04070**Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Г. Сковороди, 2, 04070***Pavlenko O.P. / Павленко О.П.***d.e.s., prof. / д.е.н., проф.*

ORCID: 0000-0002-5493-5798

*Odessa State Environmental University, Odessa, Lvivska, 15, 65016**Одесский державний екологічний університет, Одеса, Львівська, 15, 65016*

Анотація. В статті розглядається старіння населення та соціалізація осіб похилого віку як частина завдань публічної влади серед кола питань що стосується гуманізації суспільного життя. Показано, що старіння населення сьогодні притаманне практично всім країнам світу, в т.ч. Україні. Розглянуто типи й фактори, що впливають на формування трендів демографічного розвитку. Зроблено акцент на впливі воєнних дій на демографічні зміни як додатковий чинник цього розвитку. Доведено, що в довоєнний період старіння населення було в центрі уваги органів публічної влади. Одним з головних державних документів в цьому напрямі названо Стратегію державної політики з питань здорового та активного довголіття населення. Визначено додаткові проблеми для осіб похилого віку, пов'язаних зі зміною соціально-політичного стану в країні. Проаналізовано можливість адаптації положень Стратегії до умов воєнного часу. Перелічено основні напрями функціонування органів публічної влади задля підтримки осіб похилого віку під час воєнних дій.

Ключові слова: старіння населення; демографічні показники; завдання публічної влади; вплив на умови життєдіяльності; адаптація до умов воєнного стану.

Гуманізація суспільного життя у демократичних країнах світу здійснюється шляхом спрямування зусиль публічної влади на широке коло проблем, пов'язаних із соціальним забезпеченням певних груп населення, організацією охорони здоров'я, модернізацією освіти, створення відкритого інклюзивного середовища тощо. Ці питання виступають пріоритетом державної політики, предметом сумісної роботи органів публічної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій, міжнародного співробітництва.

Серед широкого кола проблем слід виділити старіння населення, яке само по собі охоплює цілу низку соціальних питань, оскільки стосується не лише поліпшення комфортного проживання й самопочуття певної групи населення, але й значною мірою впливає на загальну суспільну ситуацію й економічний

розвиток держави.

Сьогодні старіння населення притаманне практично всім країнам світу. Якщо розглядати довоєнні дослідження українських і світових науковців, можна зазначити, що в різних країнах в залежності від стану економічного розвитку виділяють різні типи старіння. По-перше, це старіння в економічно розвинених країнах, де частка людей похилого віку підвищується за рахунок збільшення тривалості життя в результаті його високої якості, якісного медичного обслуговування, якісного харчування і, як результат, зменшення смертності в старших вікових групах. Тобто, відбувається старіння «зверху». Серед європейських країн лідерами в цьому процесі є Ісландія та Італія – тут середня тривалість життя становить близько 83 років.

В інших країнах, до яких, на жаль, належить і Україна, відбувається старіння «знизу», що є результатом впливу багатьох факторів: зменшення народжуваності дітей, більш високих показників дитячої смертності, високого рівня захворюваності, медичного обслуговування недостатньо високої якості, невисокого матеріального рівня населення, що пояснює недостатню якість харчування, питної води тощо. Згідно з даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД), Польща та Україна мають найнижчі показники тривалості життя у порівнянні із іншими європейськими країнами.

На жаль, після початку повномасштабного вторгнення РФ і розгортання активних бойових дій до перелічених аспектів збільшення кількості людей похилого віку додався ще один: загибель великої частини людей працездатного віку. На тлі соціально-політичної ситуації, що склалася, зростає частка людей 60+. Взагалі, в умовах воєнного стану перерозподіл співвідношення вікових груп населення України триває постійно. Додатковими факторами такого перерозподілу є й зміна тенденцій народжуваності, й зменшення витрат на охорону здоров'я (що також пояснюється вимогами воєнного часу), й вимушена міграція, виїзд за кордон як молодих жінок з дітьми, так і людей пенсійного віку. На 01.01.2023 р. населення України мало наступний поділ за віком: відсоток людей молодше 15 років складав 13,7; у віці 15 – 65 років – 70,8; старше 64 – 15,5 [1].

Довоєнні дослідження свідчать: важливими наслідками старіння населення, незалежно від його типу, є зміни в економічній (скорочення обсягів робочої сили; збільшення рівня навантаження на населення працездатного віку за рахунок зростання пенсійних та соціальних видатків для осіб літнього віку; низькі доходи; обмежені можливості зайнятості людей похилого віку тощо), культурно-освітній (недоступність освітніх та культурних послуг), соціальної (складнощі в організації системи захисту, обмеженість соціальних зв'язків), політичній (неможливість реалізації політичних прав та свобод) сферах.

Велике коло питань, пов'язаних зі старінням, стосується психологічних проблем осіб, що в результаті досягнення певного віку опинилися за межами звичного активного способу життя, відчули самотність, «непотрібність» для суспільства. Деякі автори [2] навіть визначають цей процес як «соціальну відторгненість», що різко впливає на якість життя цієї категорії населення.

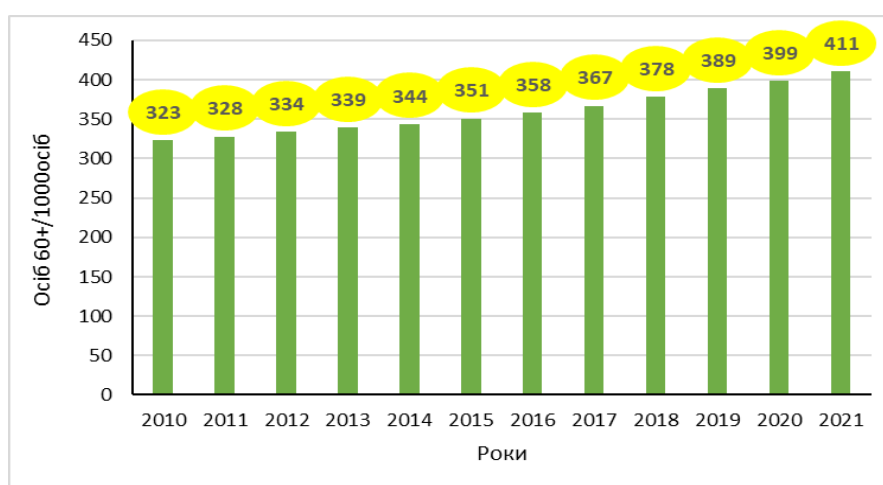

Умови воєнного часу вимагають від органів публічної влади, незалежно від складності соціально-політичної ситуації, розробляти й впроваджувати соціально-демографічні програми, які мають створювати можливості для ефективного використання трудового, соціального і культурного потенціалу населення не тільки працездатного, але й пенсійного віку. Врахування в таких програмах соціально-економічних характеристик, можливостей і схильностей людей похилого віку, їх професійної придатності дасть змогу активізувати соціальну, економічну, психологічну складову життя людей третього віку, допоможе одночасно вирішувати як питання їх виживання країни в умовах війни, так і багато проблем старіння.

Актуальність питання старіння підтверджується наявністю великої кількості робіт, присвячених вивченню економічних, психологічних, соціальних аспектів «срібної економіки». Можна виділити роботи вітчизняних авторів: О.В. Степанової [3] І.В. Пономаренко [4], А. Жуковської [5], О. Крентовської [6] та закордонних науковців: Galloway H., Martin D., Reid M. [7], Avramescu Costin [8] тощо.

В той же час вирішення питань зміни демографічних показників та вплив цих змін на соціальні та економічні сторони життя країни в умовах воєнного стану ще не вивчено. Тому темою статті є вивчення можливостей застосування людей похилого віку з метою підтримки економіки країни в стані війни і запобігання їх вимушеної «відчуженості».

Як ми зазначали вище, вікова структура населення світу змінюється доволі швидко. За прогнозами ООН к 2050 року в світі буде налічуватися біля 3,2 млн осіб старше 90 років, тоді як на сьогодні їх кількість складає дещо більше 300 тис [9]. Причому, згідно зі шкалою ООН, якщо частка людей у віці вище 65 років становить більше 7 %, населення вважається старим. Оскільки в Україні цей відсоток перевищує 15 %, населення країни оцінюють як дуже і дуже старе. І, як свідчать статистичні дані, з кожним роком відсоток людей похилого віку збільшується, що обумовлює й зростання навантаження на осіб працездатного віку (рисунок 1).

Рисунок 1 - Динаміка зміни демографічного навантаження на населення у віці 16–59 років *

За даними: [10]

Згідно з довоєнними національними демографічними прогнозами, до 2025 року частка осіб віком понад 60 років становитиме 25% загальної кількості населення, віком 65 років і старших – 18,4 %, до 2030 року – понад 26% і понад 20 % відповідно. Враховуючи наведені прогнозні дані та той факт, що країна вже зараз входить до 30 найстаріших країн світу за часткою осіб віком 60+, було прийнято рішення приєднатися до міжнародних угод щодо проблем старіння. 26.09.2018 Кабінетом Міністрів України затверджено план заходів з реалізації Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року, в якому названі пріоритетні напрями захисту прав громадян похилого віку.

Після початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, були зрушені всі плани економічного та соціального розвитку країни. Лише за першу половину 2022 р. (з 23.02 по 3.06) кількість внутрішньо переміщених осіб, зареєстрованих та отримавших відповідну довідку в Мінсоцполітики склала понад 2,7 млн. За даними Агентства ООН у справах біженців [11], станом на 9.07.2022 р. у країнах Європи перебувають понад 4,9 млн осіб, які покинули Україну через війну. Крім того, згідно з даними уряду України, станом на 26.05.22 з тимчасово окупованих територій було депортовано в РФ майже 1,4 млн громадян України, з яких 230 тис. дітей. Крім того, за даними Єврокомісії на 06.11.22 р. на фронті загинуло біля 100 тис. осіб. Все це змінює демографічний розподіл населення України за віком та загострює практично всі проблеми, пов'язані зі старінням.

Це ставить перед органами публічної влади завдання адаптувати прийняті раніше рішення до умов воєнного часу з урахуванням триваючих економічних, соціальних та демографічних змін.

Протягом війни ворог планомірно намагається знищити об'єкти промислової, енергетичної, логістичної інфраструктури, заклади освіти, охорони здоров'я, що ускладнює, а іноді й унеможлиблює роботу підприємств і організацій майже всіх галузей економіки по території України. В цей час в якості основних проблем життя більшості населення, включаючи й осіб похилого віку, можна назвати:

- зниження життєвого рівня (як з точки зору матеріального забезпечення, так і якості життя взагалі);
- вимушений переїзд до інших міст і навіть країн;
- відсутність житла;
- обмеження доступу до медичних, профілактичних та реабілітаційних послуг;
- обмеження можливостей та зменшення обсягів соціальної допомоги;
- психологічні проблеми: призупинення звичних комунікаційних зав'язків з рідними, друзями тощо.

Враховуючи, що ризик подальшого погіршення стану внаслідок продовження бойових дій є досить реальним, органи публічної влади мусять розробляти заходи щодо зниження негативного впливу цих чинників.

Незважаючи на значний спад економічних показників у східних і південних областях, які зазнають найбільшого воєнного впливу, економічна активність в

регіонах, у яких не проходили бойові дії, поступово налагоджується. Економічний розвиток на цих територіях потребує людських ресурсів, велика частка яких задіяна на фронті. В цьому випадку можна говорити о залученні людей похилого віку, тобто використанні можливостей «срібної економіки». Частково це було б виконанням запланованих в Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення напрямів захисту громадян похилого віку. Ми проаналізували можливість їх виконання в умовах воєнного стану. Результати наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 - Адаптація заходів Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення до умов воєнного часу

Заходи	Можливість	Прояв
1. Поліпшення умов для самореалізації та участі громадян похилого віку в процесах розвитку суспільства	+	Участь у волонтерському русі, виготовлення їжі, теплих речей для військових, відкриття власного бізнесу (особливо в побутовій, ремонтній сфері) робота з ВПО, з дітьми, що зазнали психологічного та фізичного впливу в результаті бойових дій та внутрішньої міграції
2. Сприяння збереженню їхнього здоров'я та забезпеченню благополуччя	-/+	Держава продовжує опікуватися здоров'ям людей 60+, але основні сили спрямовані на роботу з військовими
3. Створення середовища, сприятливого для активного життя	-	В умовах воєнного часу, на наш погляд, це завдання мусять взяти на себе самі люди похилого віку
4. Стимулювання продовження трудової діяльності та забезпечення гнучкого режиму робочого часу для працівників похилого віку, сприяння їх волонтерській діяльності	+	Саме в цей час трудовий досвід та професіоналізм може стати у нагоді; в умовах, коли молоді люди задіяні на обороні країни, особи пенсійного віку можуть бути задіяні для відновлення зруйнованих та побудові нових об'єктів економіки
5. Формування політики навчання протягом життя з метою залучення громадян похилого віку до участі в освітніх процесах, розширення можливостей оволодіння новими професійними та загальноосвітніми навичками	+/-	Якщо в довоєнний час країна пропонувала велику кількість можливостей продовження освіти для людей похилого віку (Університети третього віку, мовні, комп'ютерні курси тощо), то в умовах воєнного часу доцільно було б організувати, в основному, навчання людей робочим професіям, проводити підвищення кваліфікації спеціалістів у вже опанованій професії, в якій людина має певний досвід практичної роботи
6. Посилення адресності програм соціальної допомоги для соціально вразливих громадян похилого віку тощо	+	Ця функція держави залишається незмінною, хоча в результаті великого масштабу внутрішньої та зовнішньої міграції знаходити осіб, які потребують першочергової допомоги й опіки, достатньо складно. І тут знов-таки є можливість для самореалізації, коли особи похилого віку беруть на себе частину обов'язків соціальної служби держави

Авторская разработка

Проведений аналіз свідчить, що зміни вікової структури населення в бік збільшення частки людей пенсійного віку в довоєнний період відносили до основних чинників, що негативно впливають на трудовий потенціал внаслідок скорочення робочої сили та дефіциту кваліфікованих кадрів. При цьому складалася ситуація, коли, з одного боку, країна відчувала брак кадрів, з іншого - збільшення чисельності людей старшого віку обумовлювало зростання попиту на певну групу товарів та послуг, необхідних для цієї вікової категорії.

За умови воєнного часу країна потребує залучення кваліфікованих фахівців, використання їх навичок для відновлення та розбудови економіки. Це дозволить вирішувати не лише економічні та соціальні питання, але й дасть змогу людям 60+ відчувати себе потрібними родині, країні, не бути «викинутими на околицю життя».

Безумовно, продовження трудового шляху осіб пенсійного віку вимагає врахування вікових фізіологічних та психологічних змін у організації робочого місця й робочого часу. В роботі [12] авторка розглядає різноманітні вікові ризики робочого місця, визначає необхідність адаптації робочих місць відповідно до рівня працездатності та фізіологічних потреб осіб похилого віку та визначає види діяльності, придатні до роботи у похилому віці. Крім того, щорічне зростання обсягів інформації вимагає від працівників постійного оновлення набутих знань, що також є додатковим навантаженням на працівників, особливо в літньому віці. Саме про це йдеться у п.6 Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення.

Зазвичай в умовах мирного часу функціонування органів публічної влади мусить здійснюватися за наступними основними напрямками:

- робота по вивченню міжнародного досвіду, міжнародного законодавства в частині забезпечення здорового та активного довголіття населення; опрацювання українського законодавства в цій сфері та адаптація його до вимог Європейського Союзу (враховуючи європейську спрямованість розвитку України);
- заходи щодо розвитку соціального обслуговування й соціальної допомоги особам похилого віку згідно з вимогами адресності такої допомоги;
- створення відповідних структур на державному та місцевих рівнях як центрів управління (включаючи обов'язкову функцію контролю) за роботою по створенню середовища, сприятливого для активного життя;
- співпраця органів публічної влади з бізнес-структурами та громадськими організаціями для організації підтримки «срібного покоління».

На нашу думку, в умовах воєнного часу основний акцент в роботі має припадати саме на співпрацю з бізнесом, оскільки цей напрям здатен забезпечити активізацію економічного, психологічного й соціального життя осіб 60+. На сьогодні 47% компаній продовжують виробляти продукцію й послуги. Відновлення й підтримка бізнесу триває й на рівні держави. Одним з проявів цього є створення Національної ради з відновлення України, в рамках якої працюватиме більше 20 робочих груп, представники Європейської Бізнес Асоціації. Співпраця бізнесу і державних структур навіть в умовах воєнного часу може забезпечити як лише зростання економічних показників, так і виконання

завдань державної політики щодо питань активного довголіття населення.

Литература:

1. Населення України / United National Department of Economic and Social Affairs: Population Division/countrymeters.info.
2. Соціальна та гуманітарна політика: Навчальний посібник / Укладачі В.С. Толуб'як, А.Ю.Жуковська, А.А.Халецька, Л.С.Мосора. Тернопіль. ЗУНУ, СМП «ТАЙП», 2021. – 474 с.
3. Степанова О. В. Економіка довголіття: нові виклики для рівності та фіскальної стійкості. Механізми реконструктивного економічного розвитку та соціальні критерії їх ефективності. Монографічний збірник. Київ, 2017. С. 190–222.
4. Пономаренко І.В. Дослідження впливу старіння населення на чисельність та структуру економічно активного населення в Україні та країнах Європи/ Електронний журнал «Ефективна економіка» №1, 2013.
5. Жуковська А. «Срібна економіка» як ресурс інклюзивного розвитку національної економіки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 3. С. 37–53. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.03.037>.
6. Крентовська О. Глобальна соціальна політика і міжнародне співробітництво щодо питань старіння населення//Науковий вісник «Демократичне врядування», 2009.- Вип.4// http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik4/fail/+Krentovska.pdf.
7. Galloway H., Martin D., Reid M. The Longevity Economy. How People Over 50 Are Driving Economic and Social Value in the US. September 2016. URL: <https://d2rpg8wtqka5kg.cloudfront.net/343483/open20160913045000.pdf>.
8. Avramescu Costin. Importance of Silver Economy. URL : http://ippase.utgjiu.ro/wpcontent/uploads/2018/09/07_Costin_Avramescu_IMPORTance_of_silver_Economy.pdf Avramescu Costin. Importance of Silver Economy. URL : http://ippase.utgjiu.ro/wpcontent/uploads/2018/09/07_Costin_Avramescu_IMPORTance_of_silver_Economy.pdf.
9. Старееющая планета: число пенсионеров угрожает мировой экономике// <https://www.rbc.ru/economics/23/08/2013/57040e499a794761c0ce0f23>.
10. Населення України 2020. Державна служба статистики України // http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2021/dem_2020.pdf.
11. Refugees from Ukraine recorded across Europe. /<https://data.unhcr.org/en/situations/Ukraine>.
12. Кірнос, І.О. Продовження роботи у похилому віці: стратегії адаптації робочих місць / Інна Олександрівна Кірнос // Вісник соціально-економічних досліджень:зб.наук.праць; за ред.М.І.Звєрякова (голов.ред) та ін. (ISSN 2313-4596). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2018. – Вип.2. - № 65.

Abstract. *The article examines the aging of the population and the socialization of the elderly as part of the tasks of public authorities among the range of issues related to the humanization of public life. It is shown that the aging of the population today is characteristic of almost all countries of the world, including Ukraine. The types and factors affecting the formation of trends in demographic development are considered. Emphasis is placed on the impact of military operations on demographic changes as an additional factor in this development. It has been proven that in the pre-war period the aging of the population was in the center of attention of public authorities. One of the main state documents in this direction is called the State Policy Strategy on Healthy and Active Longevity of the Population. Additional problems for the elderly associated with the change in the socio-political situation in the country have been identified. The possibility of adapting the provisions of the Strategy to wartime conditions was analyzed. The main areas of functioning of public authorities to support the elderly during military operations are listed.*

Key words: *population aging; demographic indicators; tasks of public authorities; impact on living conditions; adaptation to the conditions of martial law.*

Стаття відправлена: 25.02.2023 р.

© Марова С.Ф., Халецька А.А., Павленко О.П.